

Filip Čuček*

Spodnještajerski deželnozborski nemški poslanci mestne in kmečke kurije 1848–1918

IZVLEČEK

V prispevku avtor analizira spodnještajerske deželnozborske nemške poslance (mestne in kmečke kurije) v letih 1848/61–1918. Po obnovi ustavnega življenja leta 1861 se je ob slovenski stran(k)i (stranki v predmodernem smislu), ki si je prizadevala za jezikovno in nacionalno enakopravnost, oblikovala tudi nemška »ustavoverna« stran(ka). Nacionalno vprašanje je vse bolj prodiralo na avstrijski politični parket. Če so prve volitve še minile brez prevelikega nacionalnega predznaka, je nacionalna komponenta že na naslednjih nadomestnih volitvah igrala vidnejšo vlogo. Z leti (desetletji) se je nacionalizem stopnjeval in vplival na vse bolj nacionalno držo nemških (kakor tudi slovenskih) poslancev.

Ključne besede: nemški deželnozborski poslanci, Štajerska, Gradec, ustavna doba, nacionalizem, prelom stoletja

ABSTRACT

GERMAN REPRESENTATIVES OF THE RURAL AND URBAN CURIAE IN THE LOWER STYRIAN PROVINCIAL ASSEMBLY 1848–1918

In the following contribution, the author analyses the German members of the Lower Styrian Provincial Assembly (urban and rural curiae) in the period from 1848/61 to 1918. After the restoration of the constitutional life in 1861, a Slovenian party (a party in the pre-modern sense), which strived for language and national equality, and a German

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino 1, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; filipc@inz.si

“constitutional” party were formed. The national question was becoming increasingly topical in the Austrian political arena. While the national component was still not so prominent at the first election, it already gained a more evident role until the next by-election. In the following years (decades), nationalism intensified and influenced a progressively national attitude of the German (as well as the Slovenian) representatives.

Keywords: German members of the Provincial Assembly, Styria, Graz, constitutional period, nationalism, turn of the century

Revolucija leta 1848, ko je bil avstrijski tradicionalni družbeni fevdalni sistem nepreklicno končan, je praktično čez noč prinesla nov parlamentarni sistem. Meščanstvo po izobrazbi in premoženju, ki se je vse od konca 18. stoletja krepilo in postopoma izrinjalo vodilno plemstvo, je okrepilo svojo prisotnost še na političnem prizorišču. Revolucija je povzročila tudi prve zametke nacionalnega čustvovanja. Toda ti so bili še precej skromni. Spodnještajersko Društvo za posredovanje med slovansko in nemško narodnostjo (*Verein zur Vermittlung der slavischen und deutschen Nationalität*), ustanovljeno sredi maja 1848 v Mariboru in Celju, je npr. odločno nasprotovalo programu Zedinjene Slovenije in velikonemškim težnjam v škodo Avstrije. Zavzelo se je za močno in enotno Avstrijo, v kateri naj bi bili v okviru obstoječih dežel vsi narodi popolnoma enakopravni. Meščanstvo se je večinoma opredelilo za Frankfurt.¹ Med podporniki frankfurtskih volitev so bili tudi mnogi pripadniki »slovenskih vrst«, ki se jim je zdela pripadnost notranjeavstrijskih dežel k Nemčiji že iz tradicije nekaj povsem razumljivega. Mnogi (uradniki, duhovščina) tudi niso hoteli nasprotovati uradno razpisanim volitvam, drugi pa se seveda nacionalno sploh še niso opredelili.² Vincenc Gurnik, poveljnik celjske narodne straže, je maja 1848 v graškem časopisu *Gratzer Zeitung* (ob kritiki ultra Slovencev in ultra Nemcev) zapisal, da štajerski Slovenci pripadajo k ustavnemu avstrijskemu cesarstvu in da hočejo ohraniti njegovo suverenost in integriteto v tesnem prijateljstvu z Nemčijo, vendar le pod pogojem, da se jim zagotovi poroštvo za narodni obstoj.³

Gibanju za reforme so se v vseh deželah pridružili tudi deželni stanovi. Štajerski stanovski odbor je nameraval pomnožiti deželni zastop z novimi člani iz vrst meščanstva in kmetov. Toda samovoljnega sklepa deželnega stanovskega zastopa liberalno usmerjeno meščanstvo ni dobro sprejelo. Protesti so bili v Gradcu in tudi v provinci, a pomnoženi stanovski odbor je te zahteve le delno upošteval. Na podlagi novega volilnega reda je predvidel 90-članski deželni zbor, izvoljen iz treh kurij (30 članov veleposesti, 30 članov meščanstva skupaj s predstavniki industrije in visokih šol, 30 članov

1 Jerneja Ferlež, ur., *Nemci in Maribor: stoletje preobratov 1846–1946. Katalog k razstavi* (Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012), 33.

2 Prim. Vasilij Melik, »Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem,« *Zgodovinski časopis*, 2, št. 2–3, (1948–49): 111.

3 Josip Apih, *Slovenci in 1848. leto* (Ljubljana: Slovenska matica, 1888), 97, 98.

kmečkega sloja). Provizorični deželni zbor je bil izvoljen v začetku junija, zasedal pa je do srede avgusta. V njem je sedelo tudi 19 poslancev (mestne in kmečke kurije) iz Spodnje Štajerske. V mestni kuriji je bil v Mariboru izvoljen tovarnar Franz Gasteiger, v Celju odvetnik Mathias Foregger in na Ptujju kronist Ferdinand Raisp. V ostalih mestih in trgih mariborskega okrožja sta bila izvoljena pravnik dr. Johann Gottweis in zdravnik dr. Štefan Kočever, v trgih in mestih celjskega okrožja pa poštni mojster Vincenc Gurnik in pivovar Franc Žuža. V kmečki kuriji sta bila v mariborskem okraju izvoljena Josef Schmiderer in Franz Rottmann, v ptujjskem okraju Jakob Kreft in Jurij Masten, v konjiškem okraju Gustav Voukošeg in Jožef Gosak, v sevniškem okraju Janez Lukežič in Martin Šosterič, v celjskem okraju Franc Walland in Matija Zupanec ter v glinškem okraju Jakob Krušnik in Anton Fašing.⁴

Ker je bilo torej nacionalno vprašanje v letih marčne revolucije še precej nepomembno, teh poslancev po nacionalnem ključu ne bomo opredeljevali. Na sejah deželnega zbora nacionalna komponenta sploh ni bila aktualna, saj je bil deželni patriotizem še zmeraj močnejši od nastajajoče nacionalne zavesti. Štajerska deželna ustava je Štajersko razglašala za nedeljivo vojvodstvo, govorila o »Štajercih nemškega in slovenskega plemena« in priznavala enakopravnost obeh »plemen« v deželi. Vsi poslanci so se dobro zavedali, da bo znotraj predlaganega mariborskega okrožja, ki naj bi ga proti graškemu razmejili po »jezikovni meji«, ostalo kar nekaj nemških jezikovnih otokov. Toda temu ni nihče kaj dosti nasprotoval.⁵

Po obnovi ustavnega življenja leta 1861 pa se je zadeva začela počasi spreminjati. Ob slovenski stran(k)i (stranki v predmodernem smislu), ki si je prizadevala za jezikovno in nacionalno enakopravnost, se je oblikovala tudi nemška »ustavoverna« stran(ka), ki je težila k čim hitrejši obnovi političnih standardov iz let 1848–49.⁶ Na prve deželnozborske volitve leta 1861 se je nemška stran precej bolje pripravila in precej več tudi iztržila. Sicer so bile prve volitve zaradi dolgega političnega mrtvila na splošno precej »medle«, nacionalna zavest pa je bila v začetku 60. let še precej v »povojih«. Nacionalna nasprotja tako še niso bila stvar predvolilnega boja, zato nacionalno vprašanje tudi dunajske vlade ni preveč zanimalo. Kljub temu pa je vlada želela v predstavnških telesih zmerne posameznike, ki vladi niso nasprotovali.⁷

V Schmerlingovih deželnozborskih volilnih redih sta bili privilegirani veleposestniška in trgovsko-obrtna kurija, ki sta volili več kot četrtnino vseh poslancev (v nasprotju z državnim zborom so deželni zbori vse do propada monarhije obdržali

4 Janez Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci* (Celje: Zgodovinsko društvo in Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015), 21–23. Prim. tudi Janez Cvirn, »Štajerski provizorični deželni zbor 1848 in narodno vprašanje«, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 82, št. 1 (2011): 87, 88. Franc Rozman, »Dogodki v revolucionarnem letu 1848 po podatkih iz ptujjskega Zgodovinskega arhiva«, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 81, št. 2–3 (2010): 63, 64.

5 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, 22–26. Filip Čuček, »Slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru 1848–1878«, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 90, št. 2 (2019): 6, 7.

6 Več o spodnještajerskih Nemcih gl. Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)* (Maribor: Obzorja, 1997). Prim. *Nemci in Maribor*, 37.

7 Janez Cvirn, »Deželnozborske volitve 1861 na Štajerskem«, *Zgodovinski časopis*, 48, št. 3 (1994): 329–32.

kurialni sistem).⁸ Obe kuriji sta imeli volišče v Gradcu, zato nas tukaj ne bosta zanimali, pozornost pa bomo namenili spodnještajerskim nemškim deželnozborskim poslancom mestne in deloma kmečke kurije. Mestna kurija je bila na Spodnjem Štajerskem vseskozi v nemških rokah, z eno izjemo, ko je v mozirski mestni kuriji leta 1909 zmagal slovenski kandidat Vekoslav Kukovec.⁹

Marca 1861 so bili na prvih deželnozborskih volitvah po obnovi ustavnega življenja na Spodnjem Štajerskem v mestni kuriji izvoljeni Andreas Tappeiner v mariborski, Josef Sonns v slovenjgraški, Hermann Mulley v celjski in Josef Waser v ptujski kuriji.

Podjetnik in politik Andreas Tappeiner (rojen v Mariboru 1810, umrl v Mariboru 1868) se je po gimnaziji v Mariboru izučil medicarske obrti pri mojstru Kohlmannu v Slovenski Bistrici, nato pa se je kot pomočnik tri leta izpopolnjeval na Dunaju. Leta 1831 se je vrnil v Maribor in delal v očetovi pivovarni. Tri leta kasneje mu je oče kupil pivovarno (kasneje Tscheligijeva), ki jo je leta 1841 prodal in kupil tovarno stekla v Sv. Lovrencu na Pohorju. Leta 1853 je tovarno prodal in se preselil v Maribor. Na prvih deželnozborskih volitvah 1861 je bil izvoljen za deželnozborskega poslanca, po občinskih volitvah marca 1861 pa je postal tudi mariborski župan. V času njegovega županovanja je mariborska občina začela izgradnjo kanalizacije in tlakovanje ulic, ustanovila Mestno hranilnico (1862) in kupila več zemljiških parcel. Na deželnozborskih volitvah leta 1867 je bil izvoljen v mariborski mestni kuriji, toda zaradi bolezni je še v istem letu odložil svoj deželnozborski mandat in župansko funkcijo.¹⁰

Državni pravdnik dr. Hermann vitez Mulley zu Pisa (rojen v Wasnu pri Gradcu 1811, umrl v Pisi 1886) je obiskoval gimnazijo v Celju, nato pa študiral filozofijo, teologijo in pravo v Gradcu. Leta 1841 je bil promoviran v doktorja prava in se posvetil profesuri na graški pravni fakulteti. Po nekaj letih je opravil odvetniški in sodni državni izpit in leta 1846 postal upravnik in patrimonialni sodnik v Vitanju (gospodstva in posestva Vitanje, Jamnik, Lindek in Vinska gorica), nato pa leta 1848 odvetnik v Celju. Maja 1848 je bil izvoljen za poslanca v vsenemški parlament v Frankfurtu. Leta 1850 je postal državni pravdnik v Celju. Leta 1861 je bil izvoljen za deželnozborskega poslanca v graški deželni zbor, kjer je zastopal interese svojih volivcev in ostro nasprotoval slovenskim zahtevam. Leta 1868 se je preselil v Gradec na državno pravdnništvo, leta 1869 pa napredoval na višje državno pravdnništvo, kjer se je tudi upokojil in prejel viteški naziv.¹¹

Posestnik, gostilničar in lesni trgovec Josef Sonns (rojen v Žalcu 1813, umrl v Breznu ob Dravi 1885) je bil v začetku 40. let patrimonialni uradnik, nato pa se je preselil v Brezno ob Dravi, kjer si je ustvaril dom. Kmalu je postal župan občine ter gospodarsko in politično obvladoval ves okoliš. Po obnovi ustavnega življenja je bil

8 Filip Čuček, *Svoji k svojim* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016), 52.

9 Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), 386.

10 Cvirn, *Trdnjanski trikotnik*, 372.

11 *Biographische Umrisse der Mitglieder der deutschen konstituierenden Nationalversammlung zu Frankfurt a. M. Erstes Heft* (Frankfurt a. M.: Verlag der S. Schmerber'schen Buchhandlung, 1848), 49. Hermann Niebour, »Die Abgeordneten Steiermarks der Frankfurter Nationalversammlung.« *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 10 (1912): 259, 260. *Deutsche Wacht*, 16. 12. 1886.

izvoljen v štajerski deželni zbor, kar mu je uspelo še na naslednjih volitvah leta 1867, že naslednje leto pa je poslanski mandat odložil.¹²

Po gimnaziji v Mariboru je Josef vitez Waser (rojen na Ptujju 1811, umrl v Gradcu 1899) študiral filozofijo v Olomucu in pravo v Gradcu ter leta 1834 na Dunaju doktoriral iz prava. Leta 1836 je postal suplent za kazensko pravo na dunajski univerzi, leta 1838 asistent za naravno in kazensko pravo na dunajskem Terezijanumu in že čez dobrega pol leta profesor za naravno in kazensko pravo na univerzi v Innsbrucku. Od leta 1845 je bil votant in referent, od leta 1848 pa svetnik mestne in deželne pravde v Innsbrucku. Po revoluciji je leta 1850 postal državni pravdnik, leta 1854 pa višji državni pravdnik v Gradcu. Leta 1861 je bil izvoljen v graški deželni zbor, zaradi kritičnega protivladnega govora leta 1865 pa je bil premeščen na položaj sodnika na graškem višjem deželnem sodišču. Leta 1867 je bil ponovno izvoljen v ptujski mestni kuriji (do leta 1870). V tem času je bil tudi državnozborski poslanec (leta 1877 je postal dosmrtni član dunajske gosposke zbornice). Leta 1867 je postal predsednik deželnega sodišča v Celovcu. Naslednje leto je postal sekcijski šef na pravosodnem ministrstvu, leta 1870 podpredsednik in naslednje leto predsednik višjega deželnega sodišča v Gradcu. Med leti 1876–77 je bil član deželnega sodnega dvora. Leta 1892 se je upokojil.¹³

Vsi poslanci mestne kurije so bili predvsem ljudje zmernih liberalnih nazorov, ki so sicer trdno stali na tleh ustave in ustavnih svoboščin, vendar niso bili radikalni (takšne je vlada že pred volitvami onemogočila). Prve volitve še niso potekale v obliki boja med nemško in slovensko stranko, kar je bilo pravilo že od nadomestnih deželnozborskih volitev leta 1862. Mnogi so v predvolilnem boju obljubljali, da se bodo zavzemali tudi za enakopravnost slovenskega jezika. Josef Waser je denimo podpisal slovensko peticijo Schmerlingu. Sicer so mnogi na svoje obljube kasneje pozabili.¹⁴

Slovenska stran je bila na prvih volitvah izredno neučinkovita. V mestni kuriji sicer ni imela realnih možnosti, zato pa je lahko računala na kmečko kurijo. Toda med »slovenske« poslance lahko leta 1861 pogojno štejemo zgolj Michaela Hermanna v ptujski kmečki kuriji, ki je v nadaljevanju zastopal slovenske »barve«, in morda še Josefa Wolfa (ki je že naslednje leto odstopil, saj naj bi postal poslanec proti svoji volji)¹⁵ v celjski kmečki kuriji. Ostalih šest poslancev je bilo (podobno kot v mestni kuriji) zmerno »ustavno« usmerjenih. V kmečki kuriji so bili leta 1861 tako izvoljeni Johann Mörtl v celjski, Alois von Feyrer in Mathias Löschnigg v mariborski, Mathias Lohninger v slovenjgraški, Anton Globotschnig v ljutomerski in Johann Janeschitsch v brežiški kmečki kuriji.

Doktor prava in politik Johann Mörtl (rojen v Dobravi pri Beljaku 1821, umrl v Gradcu 1895) je leta 1855 z odlokom prišel v Celje in začel odvetništvo. Ker je bil

12 Mirko Lešnik, »Dravska dolina pred prvo svetovno vojno,« v: *Boj za Maribor 1918–1919* (Maribor: Založba Obzorja 1988), 61. *Deutsche Wacht*, 8. 2. 1885.

13 Franz Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z* (Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014), 1371, 1372. Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 53 (Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1886), 127–30. *Kurzbiografie Waser*, pridobljeno 7. 2. 2020, <https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Waser.shtml>.

14 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 21.

15 Cvirn, »Deželnozborske volitve 1861,« 331.

prisoten na več področjih javnega življenja, si je pridobil zaupanje celjskega (tudi slovenskega) meščanstva. Leta 1861 je postal celjski župan, a je funkcijo že naslednje leto odložil (tudi leta 1868 je odložil župansko funkcijo, na katero je bil izvoljen leta 1867). Leta 1861 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, na predvolilnih shodih pa je nastopal kot slovenski kandidat (kasneje je kot mnogo drugih »pozabil« na svoje obljube). Bil je tudi državnozborski poslanec in tesno sodeloval z Moritzem Kaiserfeldom. Leta 1864 je odložil deželnozborski mandat, se umaknil iz političnega življenja in se preselil v Gradec.¹⁶

Namesto Josefa Wolfa (rojena v Šempetru 1814, umrlega v Šempetru 1868), premožnega kmeta in trgovca s kmetijskimi pridelki,¹⁷ je bil na nadomestnih volitvah leta 1862 izvoljen vitez Johann Resingen, ki je odstopil leta 1863. Resingen (rojen v Celju 1812, umrl v Celju 1885), lastnik gradov Tabor, Socka, Dobrnica in Dobrna, delni lastnik gradu Frankolovo, tudi župan Dobrne, je ostal neporočen in tako zadnji iz rodbine vitezov Resingen (Valvasorjevih potomcev). Sicer je bil Resingen zelo nespreten s financami, prodal je večino svojih posesti, nazadnje se je podal v politiko, leta 1862 postal deželnozborski poslanec, a že leta 1863 odstopil.¹⁸ Nadomestil ga je Johann Lichtenegger (rojen v Celju 1814, umrl v Celju 1867), celjski okrajni predstojnik, ki je bil Slovencem precej naklonjen.¹⁹ Leta 1865 je poslanski položaj zasedel slovenski kandidat Radoslav Razlag.

Veleposestnik Alois von Feyrer (rojen v Mariboru 1822, umrl na Dunaju 1885), med letoma 1846 in 1877 lastnik gradu Hompoš (Pohorski dvor) v Pivoli pri Mariboru, je bil med letoma 1861 in 1870 deželnozborski poslanec in član mariborskega občinskega zastopa (več podatkov o njem se ni dalo izslediti).²⁰ Podjetnik in politik Mathias Löschnigg (rojen v Mariboru 1812, umrl v Mariboru 1884) se je po vzoru očeta izučil za mesarja. Med letoma 1848 in 1867 je bil član mariborskega občinskega odbora. Leta 1861 je bil izvoljen za deželnozborskega poslanca, na naslednjih volitvah leta 1867 pa ni želel več kandidirati. Istočasno je odložil tudi mandat občinskega odbornika in se umaknil iz političnega življenja.²¹

Lastnik fužine v Mislinji, podjetnik in politik Mathias Lohninger (rojen v Obersulzu pri Dunaju 1818, umrl v Mislinji 1882), je bil leta 1861 izvoljen za deželnozborskega poslanca, na naslednjih volitvah leta 1867 pa ni bil več uspešen. Leta 1862 je postal direktor društva prve avstrijske hranilnice (Verein der Ersten österr. Spar-Casse). Med leti 1867–82 je bil načelnik slovenjgraškega okrajnega zastopa, med leti 1879–82 tudi državnozborski poslanec.²² O Antonu Globotschnigu in Johannu

16 Cvirn, *Trdnjovski trikotnik*, 355, 356. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*, 809, 810. *Kurzbiografie Mörtl*, pridobljeno. 11. 2. 2020, <https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Mortl.shtml>.

17 NŠAM 0246, K06, Josef Wolf. Cvirn, »Deželnozborske volitve 1861«, 331. Janko Orožen, »Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918«, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 42, št. 2 (1971): 210.

18 Boris Golec, *Valvasor, njegove korenine in potomstvo do danes* (Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2016), 328–33.

19 Orožen, »Politični razvoj v Celju«, 210.

20 *Laibacher Wochenblatt*, 28. 1. 1885. Andrej Hozjan, »Manj znano in neznano o rodbini, zasebnosti in karierni poti mariborskega župana Andreasa Tappeinerja«, *Studia Historica Slovenica*, 17, št. 3 (2017): 793.

21 Cvirn, *Trdnjovski trikotnik*, 363.

22 Ibid. Franz Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L* (Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014), 729.

Janeschitschu so podatki bolj skopi. Globotschnig je bil uradnik, ljutomerski okrajni predstojnik in je v Ljutomeru deloval med leti 1854–70.²³ Leta 1855 je postal tudi predsednik nove ljutomerske podružnice Štajerske kmetijske družbe.²⁴ Leta 1861 je bil izvoljen v graški deželni zbor. Od leta 1868 je bil ljutomerski okrajni sodnik.²⁵ Janeschitsch, brežiški posestnik, je bil od leta 1861 štajerski deželnozborski poslanec. Leta 1867 ni bil izvoljen, zato pa je ponovno zmagal leta 1871 in opravljal poslansko funkcijo do leta 1874, ko je odstopil.²⁶

Če je nacionalna diferenciacija v prvi polovici 60. let na Štajerskem precej počasi napredovala (v mariborski Kazini in Čitalnici so se denimo družili slovenski in nemški meščani, podobne razmere pa so vladale tudi v Celju in na Ptujju),²⁷ je nacionalno vprašanje konec 60. let že prišlo v ospredje spodnještajerske politike. Na naslednjih volitvah leta 1867 je slovenska stran prvič osvojila vseh osem mandatov v kmečki kuriji, tako da so nemški strani ostali zgolj štirje poslanski položaji v mestni kuriji. Na teh volitvah so bili ponovno izvoljeni Andreas Tappeinner v mariborski, Josef Waser v ptujski in Josef Sonns v slovenjgraški ter kot novi poslanec Josef Neckermann v celjski kmečki kuriji. Konec leta 1867 je Tappeiner umrl, namesto njega pa je bil na nadomestnih volitvah izvoljen Friedrich Brandstetter.

Zdravnik in politik Josef Neckermann (rojen v Celju 1829, umrl v Celju 1893) je leta 1856 na Dunaju končal študij medicine in začel opravljati zdravniško prakso v Celju. Leta 1858 se je preselil v Vrbovec pri Mozirju, tam služboval do leta 1859, ko se je vrnil v Celje in tam služboval do smrti. Leta 1861 je bil izvoljen v celjski občinski odbor in v naslednjih treh mandatih opravljal funkcijo občinskega svetovalca. Leta 1870 je postal celjski župan in županoval do smrti. Bil je član vseh nemških političnih in nepolitičnih društev v mestu ob Savinji. V njegovem času se je Celje razvilo v pomembno industrijsko, trgovsko-obrtno in turistično središče. Leta 1867 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, kjer je (razen leta 1870, ko je bil izvoljen Franz Tomschitsch; poslanec zgolj eno leto) ostal do smrti. Svojo dejavnost je usmerjal predvsem v gospodarska vprašanja, bil pa je tudi velik nasprotnik slovenskih prizadevanj.²⁸

Politik Friedrich Brandstetter (rojen na Dunaju 1832, umrl na Dunaju 1900) je sprva poučeval na mariborski kadetski šoli, po poroki z vdovo Roso grofico Orsich de Szlavetich,²⁹ lastnico graščine Radvanje, pa se je ukvarjal z vodenjem posestva. Konec leta 1867 je bil na nadomestnih volitvah izvoljen za deželnozborskega poslanca v mariborski mestni, leta 1870 in 1871 pa v mariborski kmečki kuriji. Leta 1873 je bil izvoljen

23 Viktor Vrbnjak, »Prvi slovenski tabor v Ljutomeru po nekaterih dokumentih,« v: *Melikov zbornik* (Ljubljana: ZRC SAZU, 2001), 588. – Franz Adlgasser zmotno pravi, da je bil štajerski deželni poslanec Anton Globočnik pl. Sorodolski. Gre za dve različni osebi. – Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L*, 344.

24 *Wochen Blatt der Kaiserl. Königl. Steiermärkischen Landwirtschafts-Gesellschaft*. Redigiert von Franz Xav. Hlubek. Vierter Jahrgang (Graz: Druck und Papier von A. Leykam's Erben, 1855), 22. *Handbuch des Herzogthumes Steiermark für das Jahr 1855* (Graz: Druck & Verlag von A. Leykam's Erben, 1855), 62.

25 *Gemeinde-Zeitung*, Wien, 13. 8. 1868, II. Beilage.

26 *Fremden-Blatt*, 22. 3. 1861. *Tagespost*, 7. 9. 1861. Melik, *Volitve*, 392.

27 Čuček, *Svoji k svojim*, 53, 54. Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 19–33.

28 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 366, 367.

29 *Laibacher Tagblatt*, 27. 9. 1876. *Slovenec*, 4. 12. 1875.

za državnozborskega poslanca. Novembra 1875 je bil zaradi ponarejanja podpisov na menicah aretiran in septembra 1876 na celjskem okrožnem sodišču obsojen na pet let težke ječe. Po prestani kazni se je preselil na Dunaj, živel v veliki revščini in leta 1900 napravil samomor.³⁰

V 60. in 70. letih, ko so v Avstriji prevladovala nemškoliberalne vlade in skušale s precejšnjim pritiskom (plenjenje časopisov, prestavljanje uradništva, procesi, neposredno vplivanje na volivce) zaustavljati slovensko nacionalno gibanje, so Nemci na Spodnjem Štajerskem nastopali kot vladna stranka in skoraj izključno pod liberalnim imenom ter liberalno in protiklerikalno zastavo. Slovensko stran so »napadali« kot klerikalno, konservativno in reakcionarno, sami pa so se postavljali v obrambo ustave kot ustavoverna stranka (*Verfassungstreue Partei*), ki naj bi edina težila k svobodi in napredku na vseh področjih družbenega življenja.³¹

A ne glede na začetni nacionalni spopad med nemško ustavoverno in slovensko stranko nacionalna koeksistenca v vsakdanjem življenju tudi konec 60. in v začetku 70. let še vedno ni bila docela porušena. Medtem ko se je na Kranjskem prva faza nacionalne diferenciacije končala že s koncem Ambroževe dobe,³² so se na Spodnjem Štajerskem v odborih (nemških) trških in mestnih občin (v katerih so bili precej aktivni) »znašli« vse do občinskih volitev leta 1867 »zagrizeni« narodnjaki kot Štefan Kočevar v Celju ali Ferdinand Dominkuš v Mariboru. Tudi članstvo v nepolitičnih društvih je bilo še vse do konca 70. let dvonacionalno, družabno življenje pa nikakor ni bilo ločeno po nacionalnem ključu.³³

Medtem je decembrska ustava leta 1867 dokončno definirala avstrijski politični sistem, moderna infrastruktura (izgradnja železniškega omrežja, kapitalistična proizvodnja, razvoj trgovine, svoboda tiska, zborovalno in društveno pravo, še posebej pa obvezno osnovno šolstvo) pa je prinesla »novosti«, ki so postale gibalo političnega in nacionalnega razvoja ter pospešile proces nacionalnega oblikovanja.³⁴ V skladu s tem so se tudi spodnještajerski ustavoverci politično organizirali. Februarja 1868 so v Mariboru ustanovili Politično-gospodarsko društvo Napredek (*Politisch-volkswirtschaftliches Verein »Fortschritt«*), ki je vse do srede 70. let igralo izredno pomembno vlogo v političnem življenju Spodnje Štajerske. Po mariborskem vzoru so ustavno društvo (*Verfassungsverein*) avgusta 1868 ustanovili tudi v Celju, v letih 1869–70 pa ustavoverna društva še v Laškem, na Ptuj, v Brežicah, Marenbergu, Konjicah in Slovenski Bistrici. Društva so razvila živahno dejavnost. Na rednih mesečnih zborovanjih so sprejemala resolucije in v državni zbor pošiljala peticije, organizirala so

30 Cvirn, *Trdnjovski trikotnik*, 356. Ernst Bruckmüller – Janez Cvirn (†), *Untersteirischen Eliten. Biographische Notizen auf der Basis von Janez Cvirns 'Trdnjovski trikotnik'*, v: Georg Kastner, Ursula Mindler-Steiner in Helmut Wohnout, ur., *Auf der Suche nach Identität* (Wien: Lit Verlag, 2015), 352, 353. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L*, 110, 111.

31 Janez Cvirn, *Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1988), 9.

32 Prim. Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani 1861–1918* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002), 42–73.

33 Čuček, *Svoji k svojim*, 57.

34 *Ibid.*, 52–54.

predvolilne agitacije, člani pa so delovali tudi v občinskih odborih in drugih predstavniških telesih.³⁵

Po predčasnem razpustu deželnih zborov leta 1870 je slovenska politika zaradi političnega razcepa začela izgubljati osvojene mandate v kmečki kuriji. Konservativna struja se je opazno okrepila v Mariboru. Tudi to je bil razlog, da sta bila v mariborski kmečki kuriji izvoljena Friedrich Brandstetter in Konrad Seidl, uspeh pa sta po ponovnem razpustu deželnih zborov naslednje leto ponovila.³⁶

Konrad Seidl (rojen v Štetiju/Wegstädtl pri Litomericah/Leitmeritz 1824, umrl v Kamnici 1884) je bil za deželnozborskega poslanca v mariborski kmečki kuriji (namesto Ferdinanda Dominkuša) na nadomestnih volitvah izvoljen že leta 1869 (brez slovenskega protikandidata).³⁷ Po uspešni vojaški karieri se je kot upokojeni stotnik naselil v Kamnici pri Mariboru, kjer je bil vrsto let župan, potem tajnik mariborskega okrajnega zastopa, med leti 1869–78 deželnozborski in med leti 1870–79 državnozborski poslanec. V obeh predstavniških telesih se je posvečal predvsem gospodarskim vprašanjem, hkrati pa svaril tudi pred (jugo)slovansko komponento v slovenski politiki.³⁸

Slovenska politična razhajanja so se leta 1871 pokazala tudi v brežiški kmečki kuriji, ko se oba tabora nista mogla zediniti glede skupnega »narodnega« kandidata. Zaradi tega je mandat ponovno osvojil nemški ustavoverni kandidat Johann Janeschitsch, ki ga je leta 1874 na nadomestnih volitvah zamenjal lekarnar in hišni posestnik Ignaz Snideršič (rojen v Brežicah 1838, umrl v Brežicah 1887). Na naslednjih volitvah je zamenjal barve in leta 1878 (uspešno) nastopil kot slovenski kandidat. Leta 1884 je ponovno kandidiral kot nemški kandidat, a bil neuspešen.³⁹ Leta 1874 je bil namesto slovenskega poslanca Karla Adamoviča, ki je odstopil, na nadomestnih volitvah v slovenjgraški kmečki kuriji izvoljen marenberški posestnik Felix Schmitt, med leti 1863–81 lastnik marenberškega gradu in med leti 1871–81 marenberški župan,⁴⁰ s čimer je nemška stran pridobila še en kmečki mandat. Na drugi strani je bil leta 1876 namesto Brandstetterja, ki je prav tako odstopil, v mariborski kmečki kuriji izvoljen slovenski kandidat Fran Radej.⁴¹

Potem ko je Josef Sonns odstopil, je bil na nadomestnih volitvah leta 1868 v slovenjgraški mestni kuriji izvoljen Oscar Schmidt (rojen v Torgauu pri Leipzigu 1823, umrl v Strasbourgu 1886). Po gimnaziji je leta 1842 študiral matematiko in naravoslovje na univerzi v Halleju, med leti 1843–46 pa na berlinski univerzi. Leta 1847 se je habilitiral na univerzi v Jeni (zoologija) in deloval kot zasebni docent. Leta 1855 se je preselil v Krakov, leta 1857 v Gradec in leta 1872 v Strasbourg (leta 1870

35 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 21, 22, 33–42.

36 Melik, *Volitve*, 390.

37 Ibid.

38 Janez Cvirn, *Das »Festungsdreieck«. Zur politischen Orientierung der Deutschen in der Untersteiermark (1861–1914)* (Wien: Lit Verlag, 2016), 296. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 371. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*, 1134.

39 *Stara lekarna*, pridobljeno 1. 4. 2019, <https://www.discoverbrezice.com/arhitektura/stara-lekarna>. Melik, *Volitve*, 392.

40 *Marburger Zeitung*, 10. 5. 1874. Stane Hrovat, *Marenberg. Kratek zgodovinski opis kraja in okolice* (1939), 25, 44.

41 Melik, *Volitve*, 389, 390. Čuček, *Svoji k svojim*, 58.

je postal dopisni član dunajske akademije znanosti). Bil je eden prvih zagovornikov darvinistične evolucijske teorije. V Gradcu je bil vpet v politično življenje, bil je član nemškega društva Arminia. Med leti 1867–69 je bil član graškega občinskega sveta in dve leti štajerski deželnozborski poslanec.⁴²

Leta 1870 je bil za poslanca izvoljen slovenjgraški okrajni zdravnik Jakob Ehmer (rojen v Žalcu 1829, umrl v Gradcu 1904), sin žalskega učitelja Jakoba Ehmerja. Po gimnaziji v Celju je najprej študiral filozofijo v Gradcu, nato pa medicino in kemijo na Dunaju. Svojo zdravniško prakso je začel na Dunaju pri okrajni bolniški blagajni v Wiednu, nato pa je bil leta 1856 imenovan za okrajnega zdravnika v Slovenj Gradcu, kjer je deloval 15 let. Bil je član občinskega sveta, načelnik okrajnega zastopa, član krajevnega šolskega sveta, namestnik predstojnika okrajnega šolskega sveta in predstojnik šolskega konkurenčnega odbora. Leta 1871 ni bil več izvoljen za deželnega poslanca, zato pa je istega leta kot okrajni zdravnik nastopil službo pri deželnem namestništvu, kjer je bil leta 1885 imenovan za svetnika in referenta deželne sanitete. Na tem položaju je ostal do leta 1892, ko se je zaradi zdravstvenih težav upokojil. Med leti 1878–84 je bil zopet izvoljen za deželnozborskega poslanca.⁴³

Na naslednjih volitvah leta 1871 je bil v slovenjgraški mestni kuriji izvoljen Max baron Rast (rojen v Münchnu 1835, umrl v Mariboru 1883), lastnik posestva Fala. Odstopil je leta 1875.⁴⁴ Namesto njega je bil na nadomestnih volitvah izvoljen Anton Naredi vitez Rainer (rojen v Celovcu 1832, umrl v Grebinju na Koroškem 1919), med leti 1870–85 lastnik graščine Rothenthurm v Slovenj Gradcu in razvaline Wiederdris (obe je podedoval po Josefu Pacherneggu). V Slovenj Gradcu je posedoval tovarno lesnega pohištva, ki je zaposlovala 300 delavcev. V politiko je vstopil precej neizkušen, po navajanju *Slovenskega naroda* je bil »zmožen tudi popolnem slovenskega jezika in nikakor ne spada mej nemškutarske rogovileže«. V 50. in 60. letih je služboval kot vojaški častnik ter se povzpел do čina stotnika v inženirskem oddelku. Leta 1870 je postal rezervni častnik, po prodaji obeh graščin pa je bil med leti 1885–98 ekonom na inštitutu za oficirske hčerke v Odenburgu in dosegel čin majorja.⁴⁵

Na Ptujju je bil leta 1870 izvoljen gimnazijski ravnatelj Anton Fichna (rojen v Podmoleh/Baumöhl pri Znojmu/Znaim 1835, umrl v Gradcu 1907), ki je od leta 1859 učil na celjski gimnaziji, leta 1869 pa je postal ravnatelj ptujске realke. Naslednje leto je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, kjer je ostal eno leto. Leta 1881 se je preselil v Leoben in ravnateljaval tamkajšnji gimnaziji. Svoj priimek je spremenil v nemško različico Fichten.⁴⁶

42 Schmidt, Eduard Oskar, pridobljeno 26. 2. 2020, https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schmid_Eduard-Oskar_1823_1886.xml.

43 Tagespost, 22. 8. 1870. Grazer Tagblatt, 6. 5. 1904.

44 Marburger Zeitung, 12. 12. 1883. Melik, Volitve, 385.

45 Slovenski gospodar, 30. 3. 1876. Slovenski narod, 1. 4. 1876. Alfred Anthony von Siegenfeld, *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser Österreichs* (Wien: Otto Maass' Söhne, 1905), 461. Slovenj Gradec – Graščina Rothenthurm, pridobljeno 28. 2. 2020, <https://www.kpm.si/dokumenti/kpmsg/01-ROTHENTURN.html>.

46 Laibacher Zeitung, 3. 3. 1859. Slovenski narod, 9. 9. 1869. Südsteirische Post, 13. 8. 1881. Anton Fichten – SüdmährenWiki, pridobljeno 27. 2. 2020, http://wiki.suedmaehren.at/server1.vollwerbung.at/wiki/index.php/Anton_Fichten.

Na naslednjih volitvah leta 1871 je bil v ptujski mestni kuriji izvoljen Josef Kaiserfeld (rojen v Gradcu 1804, umrl v Gradcu 1882), stric štajerskega deželnega glavarja Moritza Kaiserfelda, sicer dvorni sodnijski odvetnik v Gradcu. V političnem življenju je bil nekaj časa aktiven tudi kot štajerski deželnozborski poslanec, s svojim nečakom se v deželnem zboru pogosto ni strinjal.⁴⁷

Leta 1878 je bil izvoljen politik Ferdinand Kada (rojen v Ormožu 1830/31, umrl v Ormožu 1905). Od leta 1875 je bil član ormoškega občinskega odbora, dolgo časa pa tudi ormoški župan in načelnik okrajnega zastopa. V letih 1878–84 je bil ptujski deželnozborski poslanec, zanj pa so glasovali tudi Slovenci. Bil je med ustanovitelji ormoške občinske hranilnice (1879) in njen dolgoletni načelnik. Ker ni imel družine, je svoje veliko premoženje zapustil občini. Imenovan je bil tudi za ormoškega častnega meščana.⁴⁸

V mariborski mestni kuriji je bil leta 1870 in 1871 izvoljen podjetnik Karl Reuter (rojen v Uslarju pri Göttingenu 1830, umrl v Gradcu 1891). V Mariboru se je od leta 1862 ukvarjal s trgovino z železom, leta 1877 pa se je preselil v Gradec. Med leti 1877–79 je bil podpredsednik, med leti 1880–84 pa predsednik štajerskega obrtnega društva. V letih 1870–78 je bil štajerski deželnozborski poslanec, od leta 1870 mariborski podžupan, med leti 1878–83 graški občinski svetnik. V letih 1871–73 je bil član dunajskega državnega zbora.⁴⁹

Na volitvah leta 1878 je bil izvoljen Ferdinand Duchatsch (rojen v Mariboru 1835, umrl v Feldhofu pri Gradcu 1887), doktor prava in politik. Po gimnaziji v Mariboru in končani pravni fakulteti na Dunaju se je vrnil v mesto ob Dravi, kjer je odprl odvetniško pisarno. Bil je član mariborskega občinskega odbora in mariborskega okrajnega zastopa. V letih 1878–80 je bil štajerski deželnozborski poslanec (med leti 1876–80 tudi državnozborski poslanec) mariborske mestne kurije. Leta 1880 je oba poslanska mandata odložil. Leta 1883 so ga izvolili za mariborskega župana, vendar je leta 1886 župansko funkcijo zaradi bolezni odložil.⁵⁰

Po Auersperg-Lasserjevi liberalni »ofenzivi« so se nemški liberalci pod Taaffejevo vlado znašli v opoziciji in se vedno bolj »drobili«. Tega ni ustavila niti konec leta 1881 ustanovljena stranka Združene levice (nastala je iz ustavoverne stranke), saj za prioriteto ni postavila nemškega nacionalnega duha. Osnovo za združitev različnih nemških nacionalnih skupin je predstavljal Linški program iz leta 1882, ki je med drugim zahteval uveljavitev nemškega značaja v deželah nekdanje Nemške zveze in nemščino kot državni jezik, na drugi strani pa vseboval vrsto demokratičnih zahtev (med njimi tudi razširitev volilne pravice).⁵¹ S Taaffejevo vlado je tako nastopil ugoden čas za pro-

47 Berthold Sutter, »Moriz von Kaiseifeld. Parlamentarier und Landeshauptmann. Der Versuch einer Würdigung anlässlich der hundertsten Wiederkehr seines Todestages,« *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 77 (1986): 259.

48 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 361. *Marburger Zeitung*, 21. 2. 1905.

49 Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*, 1010. *Kurzbiografie Reuter*, pridobljeno 2. 3. 2020, <https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Reuter.shtml>.

50 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 358. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L*, 228, 229.

51 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 102–06.

dor nacionalne ideologije v vse pore javnega (in zasebnega) življenja. Prednacionalno »sožitje« je postalo preteklost, nacionalna mobilizacija prebivalstva pa je pospešeno ubirala svojo pot.

V mariborski mestni kuriji je bil leta 1881 namesto Duchatscha izvoljen Josef Schmiderer (rojen v Mariboru 1845, umrl v Gradcu 1927), doktor prava in politik. Bil je dolgoletni član mariborskega občinskega odbora in mariborskega okrajnega zastopa. Na nadomestnih deželnozborskih volitvah leta 1881 je bil v mariborski mestni kuriji izvoljen za deželnega poslanca. Deželnozborski poslanec je bil do leta 1902 (od tega je bil 18 let član štajerskega deželnega odbora), v letih 1880–85 je bil tudi državnozborski poslanec. Imenovan je bil za častnega mariborskega meščana.⁵²

Leta 1884 je bil v ptujski mestni kuriji izvoljen Karl Ausserer (rojen v Bolzanu/Boznu 1844, umrl v Siusiju allo Sciliar/Seisu am Schlern pri Bolzanu 1920), doktor filozofije, zgodovinar in politik. Po študiju na univerzi v Innsbrucku je v letih 1868–78 poučeval na gimnazijah v Roveretu, Trstu in Opavi, leta 1880 pa je kupil graščino Zgornja Sevnica in se preselil na Spodnje Štajersko. Na deželnozborskih volitvah leta 1884 so ga izvolili v štajerski deželni zbor; leto kasneje je zmagal še na državnozborskih volitvah v mariborski mestni kuriji. V državnem zboru se je pridružil Nemškemu klubu, po razkolu kluba leta 1887 pa Nemškonacionalnem združenju. Ob koncu leta 1888 je odložil deželno- in državnozborski mandat in se umaknil iz političnega življenja. Preselil se je na Dunaj in se posvetil študiju (predvsem tirolske) zgodovine. Bil je aktiven v društvu *Deutscher Schulverein* in Antropološki družbi. Napisal je vrsto zgodovinskih člankov, ki jih je objavljaval v reviji *Adler*.⁵³

V slovenjgraški mestni kuriji je bil leta 1884 izvoljen notar Johann Tomschegg (rojen v Slovenj Gradcu 1841/42, umrl v Slovenj Gradcu 1908), med leti 1877–1900 slovenjgraški župan, pobudnik in načelnik slovenjgraške podružnice *Schulvereina* do svoje smrti. Leta 1901 je bil imenovan za častnega meščana Slovenj Gradca.⁵⁴

Po državnozborskih volitvah leta 1885 je prišlo do razkola v liberalni Združeni levici, ki se je razcepila v Nemško-avstrijski in Nemški klub, v spodnještajerski nemški politiki pa so povsem prevladali zagovorniki radikalne nacionalne politike. Nemška radikalizacija se je najbolj občutila v Celju, celjsko nemštvo, ki je bilo zaradi slovenskega »prodora« v mestu še posebej »vznemirjeno«, pa je prihajalo vedno bolj v ospredje (spodnještajersko Napredno društvo, ki je skušalo kot edino delovati na celotnem področju Spodnje Štajerske, je bilo uspešno le v Celju, medtem ko je imelo v Mariboru le nekaj deset članov).⁵⁵ Nacionalni »boj«, na nemški strani podprt z društvu *Schulverein* (1880) in *Südmark* (1889),⁵⁶ je bil od druge polovice 80. let vse bolj prisoten. Parole kot denimo »svoji k svojim« in »hie Deutsche – hie Slowenen« so se počasi začele pojavljati v javnem (in tudi zasebnem) življenju spodnještajerskih

52 Ibid., 371. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*, 1092.

53 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 355, 356. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L*, 33.

54 *Marburger Zeitung*, 11. 12. 1906. *Grazer Tagblatt*, 27. 8. 1908.

55 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 116, 128–47.

56 Slovenci so leta 1885 ustanovili Družbo sv. Cirila in Metoda.

nemških »trdnjav«. Časi, ko so Slovenci obiskovali npr. mariborski nemški Kazino, Nemci pa slovensko Čitalnico, so sredi desetletja dokončno minili. Slovenci so imeli svoja društva in lokale, Nemci spet svoja.⁵⁷

V teh razmerah je na volitvah v slovenjgraški mestni kuriji leta 1890 zmagal graški odvetnik Theodor Starkel (rojen v Slovenski Bistrici 1856; več podatkov o njem žal ni dostopnih).⁵⁸ Leta 1896 (mandat je ponovil še leta 1902) je bil namesto Starkla izvoljen šempetrski župan Josef Lenko (rojen v Šempetru 1855, umrl v Šempetru 1923), ki je bil kljub nemški orientaciji spoštovan tudi med slovenskimi »rojaki«.⁵⁹

O Josefu Steyerju (umrl v Ljutomeru leta 1900), ki je bil leta 1889 v ptujski mestni kuriji izvoljen na nadomestnih volitvah, lastniku usnjarne na Ščavnici, posestniku in med leti 1870–86 in 1889–92 ljutomerskemu županu,⁶⁰ so podatki skopi. Njegov mandat je trajal do naslednjih rednih volitev leta 1890, ko je zmagal Gustav Kokoschinegg (rojen v Vitanju 1837, umrl v Gradcu 1928). Kokoschinegg, doktor prava in politik, je zgodnje otroštvo preživel v Vitanju, kjer je bil njegov oče (sicer rojen Vitanjčan) upravnik Steinauerjeve gosposčine Vitanje. Ko je leta 1842 oče postal upravnik mariborske Brandisove gosposčine (danes mestni grad), se je družina preselila v Maribor. Jeseni 1842 je v Mariboru začel obiskovati glavno šolo, leta 1846 pa se je vpisal na mariborsko gimnazijo. Po maturi v letu 1854 je odšel študirat pravo na Dunaj. Študij je dokončal leta 1858 na pravni fakulteti v Gradcu in se leta 1859 zaposlil na okrajnem sodišču v Gradcu. Med leti 1860–62 je služboval na okrajnem sodišču v Mariboru, nato pa kot koncipient v odvetniški pisarni Ludwiga Thomanna v Gradcu. Konec leta 1868 je v Gradcu odprl lastno odvetniško pisarno, ki jo je vodil vse do leta 1903. V letih 1869–97 je bil član graškega občinskega odbora. Leta 1890 je bil izvoljen za deželnega poslanca v ptujski mestni kuriji. Deželnozbornski poslanec je bil vse do konca leta 1908, na deželnozbornskih volitvah leta 1909 pa ni hotel več kandidirati. V letih 1890–1902 je bil član štajerskega deželnega šolskega sveta, v letih 1897–1902 pa tudi član štajerskega deželnega odbora. Po zmagi na nadomestnih državnozbornskih volitvah v mariborski mestni kuriji marca 1889 se je v državnem zboru pridružil Nemškonacionalnemu združenju, po zmagi na rednih volitvah leta 1890 pa je postal član Nemške nacionalne stranke. Na naslednjih državnozbornskih volitvah (1897) ni hotel več kandidirati.⁶¹

Po ustanovitvi nemško-slovenskih vzporednic na celjski nižji gimnaziji leta 1895 in po Badenijevih jezikovnih naredbah za Češko in Moravsko leta 1897 je spodnještajersko nemštvo prisegalo le še na nacionalni radikalizem. V časnikih so prevladali zagovorniki totalne nacionalne razmejitve. Spodnještajerski Nemci so na prelomu stoletja bolj ali manj simpatizirali z Nemško ljudsko stranko in (sicer z določeno rezervo)

57 Hugo Suetterle, *Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897* (München: M. Schick, 1936), 50. Janez Cvirn, *Kri v luft! Čreva na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja* (Celje: Novi tednik – Radio Celje, 1990), 93–96.

58 *Grazer Tagblatt*, 6. 6. 1896.

59 *Grazer Tagblatt*, 15. 12. 1923.

60 *Laibacher Zeitung*, 22. 2. 1889. *Marburger Zeitung*, 10. 3. 1892. Katja Sturm-Schnabl, »Sedemdesetletnica Miklošičevega rojstva v odbranih pismih,« v: *Miklošičev zbornik* (Maribor: Kulturni forum, 1991), 123.

61 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 362. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L*, 601.

podprli tudi (sprva politično in nacionalno) pročodrimsko gibanje, češ da je akcija za prestopanje v protestantizem politično sredstvo za ohranitev nemškega naroda. Zaradi opuščanja radikalizma v ljudski stranki se je mariborsko nemštvo vse bolj oprijemalo Schönererjevih idej. Po razkolu v vsenemški stranki leta 1901 je v Mariboru postajal vse bolj priljubljen Karl Hermann Wolf s svojo radikalno stranko.⁶²

V Celju je bil po Neckermannovi smrti leta 1893 na nadomestnih volitvah izvoljen Emanuel Wokaun (rojen v Celju 1850, umrl v Celju 1896), doktor prava in politik. V Celju je končal glavno šolo in gimnazijo in študiral pravo v Gradcu. Po uspešno opravljenem doktoratu se je leta 1877 zaposlil kot prisodnik na vojaškem sodišču, nato pa kot pristav na celjskem okrožnem sodišču. Kot poslanec je bil že leta 1894 izvoljen v odbor za peticije, leto kasneje pa še v finančni odbor deželnega zbora. Interese celjskega nemštva je še posebej zavzeto zastopal med zadnjo fazo bojov za celjsko gimnazijo, kasneje pa je bil med pobudniki ustanovitve nemškega dijaškega doma v Celju.⁶³

V letih pred prvo svetovno vojno je nemško-slovenski boj tako rekoč zašel v »slepo ulico« (vrhunec tega »boja« oziroma politike totalne nacionalne razmejitve so bili vsekakor septembrski dogodki leta 1908 in posledični bojkot nemških obrtnikov in trgovcev). Slovenski napadi na nemške in nemški napadi na slovenske nacionalne postojanke so postali nekaj vsakdanjega. Toda nemštvo je bilo zaradi slovenskega prodora dejansko precej prestrašeno. Na Spodnjem Štajerskem je v letih pred vojno ponovno uporabilo preverjeno metodo štajercijanstva in s časopisom *Štajerc*, glasilom stranke Štajerc-Partei (od januarja 1907 formalno organizirane kot Napredna zveza), pod krinko gospodarskih koristi poskušalo mobilizirati slovensko prebivalstvo. Časopis, pisan v slovenščini, je pod idejnim vodstvom ptujskega župana Josefa Orniga od leta 1900 do leta 1918 izhajal na Ptuj, z idejo štajercijanstva pa poudarjal slogo med meščani (Nemci) in kmeti (Slovenci). Nastopal je proti slovenski politiki in jugoslovanskim težnjam ter odvrčal kmete od slovenskih (narodnih) strank.⁶⁴

Namesto Wokauna je bil leta 1896 izvoljen vojniški župan in posestnik Moritz Stallner (rojen v Celju 1858, umrl v Vojniku 1921), ki je poslanski položaj zasedal vse do propada dvojne monarhije. Študiral je na visoki šoli za kmetijstvo v Hohenheimu (pri Stuttgartu), nato pa na Dunaju. Službeno je potem deloval v kmetijstvu. Leta 1896 je postal štajerski deželnozborski poslanec. Od leta 1903 je bil član deželnega odbora. Istega leta je postal vojniški župan in funkcijo opravljal več kot desetletje. Bil je tudi na čelu vojniške nemške šole.⁶⁵

62 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 170–241. Franc Rozman, »Politično življenje Nemcev v Mariboru,« v: Darko Friš in Franc Rozman, ur., *Od Maribora do Trsta* (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998), 52, 53. *Nemci in Maribor*, 55.

63 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 373.

64 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 255–57. Janez Cvirn, »Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark. Zwischen Kooperation und Konfrontation,« v: Harald Heppner, ur., *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum* (München: R. Oldenbourg, 2002), 124. Za Ptuj prim. tudi Martin Moll, »Kaj pomeni nacionalni boj? Primer iz Spodnje Štajerske okoli leta 1900,« *Zgodovina za vse*, 12, št. 1 (2005): 65–76. Gl. tudi Martin Moll, *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918* (Innsbruck, Wien in Bozen: StudienVerlag, 2007). O socialdemokratski udeležbi na volitvah med leti 1896–1909 gl. Franc Rozman, *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem* (Ljubljana: Borec, 1979), 286–96.

65 *Grazer Tagblatt*, 15. 5. 1921.

Leta 1909 se mu je pridružil industrialec, solastnik šoštanjske usnjarne Hans Woschnagg (rojen v Šoštanju 1862, umrl v Catanii na Siciliji 1911),⁶⁶ ki pa je še istega leta odstopil. Na nadomestnih volitvah je bil nato izvoljen zdravnik, politik, tudi športni navdušenec Eugen Negri (rojen v Celju 1874, umrl v Weizu pri Gradcu 1944). Izhajal je iz ugledne celjske meščanske družine. Po celjski gimnaziji je študiral medicino v Gradcu, kjer je hitro pokazal svoj nemški značaj z vključitvijo v študentsko društvo Arminia. Po študiju se je vrnil v Celje, kjer je deloval kot zobozdravnik. Bil je eden celjskih športnih zanesenjakov, kot član celjskega nemškega kolesarskega društva se je denimo pred prelomom stoletja udeleževal kolesarskih dirk.⁶⁷ Na prelomu stoletja je bil med ustanovitelji prvega športnega društva na Spodnjem Štajerskem (Akademskega športnega društva Celje – *Akademischer Sportverein Cilli*, ki se je kasneje s Telovadnim društvom Hrast – *Kraftverein Deutsche Eiche* združilo v Atletsko športno društvo Celje – *Athletik Sportklub Cilli*). Negri velja za enega začetnikov celjskega nogometa (oziroma nogometa na Spodnjem Štajerskem). Na celjski Glaziji (*Festwiese*) so bile odigrane prve tekme, v celjskem moštvu pa je Negri igral na položaju vratarja. Poleg športnega udejstvovanja je bil Negri izvoljen tudi v občinski zastop, kjer je zastopal nemške interese mesta ob Savinji. Ob izvolitvi za poslanca leta 1909 ga zasledimo kot zdravnika v Gradcu in v Rogaški Slatini. Med prvo svetovno vojno je bil vojaški zdravnik v Galiciji, po vojni pa se je preselil v Gradec oziroma Weiz, kjer je živel do smrti. Poročen je bil s hčerko celjskega župana Gustava Stigerja.⁶⁸

Leta 1902 je bil v Mariboru namesto Schmidererja izvoljen Karl Pfrimer (rojen v Rottenburgu pri Stuttgartu 1847, umrl v Mariboru 1929), podjetnik in politik. Po končani gimnaziji v rojstnem Rottenburgu se je leta 1867 zaposlil kot kalkulanta v podjetju Johanna Gögl na Dunaju, ki se je ukvarjalo z veletrgovino s kavo in sladkorjem. Leta 1872 je sprejel avstrijsko državljanstvo, dve leti kasneje pa se je zaposlil v veletrgovini z vinom, ki sta jo v Mariboru imela njegov oče Rupert in stric Julius. Konec 80. let je bil izvoljen v občinski odbor. Med leti 1900–1905 je bil načelnik finančne sekcije mariborskega občinskega odbora. Leta 1902 je bil v mariborski mestni kuriji izvoljen za deželnega poslanca. Na nadomestnih državnoborskih volitvah leta 1905 je izgubil proti vsenemškemu kandidatu Heinrichu Wastianu in odložil vse javne funkcije.⁶⁹

Njegov naslednik Heinrich Wastian (rojen v Gradcu 1873, umrl v Gradcu 1931) je bil publicist in politik. Po gimnaziji v Gradcu in Mariboru je študiral nemščino in zgodovino na graški univerzi in se začel ukvarjati s publicistično dejavnostjo. Leta 1894 je študij nadaljeval na univerzi v Münchnu. Tudi tam je veliko pisal. V času celjskega gimnazijskega vprašanja je kot govorec nastopil na solidarnostnih zborovanjih v Münchnu in Nürnbergu in se zavzel za pomoč »najjužnejšemu nemškemu mestu v monarhiji«.

66 Šaleški Biografski Leksikon – Hans Woschnagg, pridobljeno 26. 2. 2020, <http://www.saleskibiografskileksikon.si/index.php?action=view&tag=329>.

67 *Deutsche Wacht*, 20. 8. 1896.

68 Melik, *Volitve*, 384, 385. *Deutsche Wacht*, 6., 8. 11. 1909. *Marburger Zeitung*, 11. 11. 1909, 3., 10. 7. 1944. Prim. Borut Batagelj, »Šport v Celju od začetkov do leta 1945«, v: Jože Volfand in Dean Šuster, ur., *125 let športa v Celju* (Celje: Športna zveza, 2015), 27.

69 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 368.

Leta 1896 je napisal knjigo *Kampf um Cilli*. Istega leta je izšla njegova študija *Ungarns Tausendjährlung im deutschen Lichte*. Od leta 1898 je bil tajnik društva *Südmark*, dolgo časa pa je bil tudi član nadzornega sveta društva *Deutscher Schulverein*. Leta 1905 so ga v mariborskem mestnem volilnem okraju izvolili za državnozborskega poslanca, jeseni istega leta pa še za deželnozborskega poslanca. V državni zbor se je vrnil leta 1909, ko je zmagal na nadomestnih volitvah v Gradcu, leta 1911 pa je zmagal v mariborskem in graškem volilnem okraju, a sprejel mariborski mandat. V državnem zboru si je vseskozi prizadeval za krepitev nemškega posestnega stanja na Spodnjem Štajerskem. Zato so mu občine Maribor, Ptuj, Ormož, Slovenska Bistrica, Lenart in Neumarkt podelile naziv častnega meščana. Na začetku junija 1914 je odložil državnozborski mandat in funkcijo mariborskega podžupana. Leta 1919 je postal član avstrijske komisije za meje, kjer se je ukvarjal predvsem z določitvijo meje na Štajerskem (proti Kraljevini SHS).⁷⁰

Poleg Wastiana je bil leta 1909 izvoljen tudi tovarnar Franz Neger (rojen v Bischofsegg pri Eibiswaldu (Ivniku) 1859, umrl v Mariboru 1944), udeleženec okupacije Bosne in Hercegovine leta 1878. Leta 1886 se je naselil v Mariboru in se posvetil izdelavi koles. Leta 1889 je v Windischgasse (današnja Slovenska ulica) dobil mehanično obrt in leta 1892 izdelal prvo kolo. Sodi med pionirje kolesarskega športa na Štajerskem, bil je tudi ustanovitelj mariborskega nemškega kolesarskega kluba. Bil je vidni član mariborskega nemštva. Leta 1901 je postal občinski svetnik in do leta 1915 član občinskega sveta. Leta 1901 je bil izvoljen v železniški odbor za izgradnjo železnice Maribor–Wies in postal njegov predsednik. Bil je tudi eden pionirjev elektrifikacije mesta. Leta 1902 je pridobil koncesijo notranjega ministrstva za proizvodnjo in razdeljevanje električne energije iz svojega obrata in položil dolgo nadzemljsko električno napeljavo. Leta 1909 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor.⁷¹ Istega leta je bil v deželni zbor (v slovenjgraški mestni kuriji) izvoljen tudi posestnik, marenberški župan in načelnik marenberškega okrajnega zastopa Alois Langer (umrl je na Dunaju leta 1917, sicer je bil rojen v Marenbergu, kjer je tudi prebival). Bil je tudi predsednik okrajne hranilnice in član drugih nemških društev, skratka aktiven pri utrjevanju nemštva v marenberškem okraju.⁷²

Leta 1909 je bil v ptujski mestni kuriji v štajerski deželni zbor izvoljen še Josef Ornig (rojen v Hrastovcu 1859, umrl v Gradcu 1925). Na Ptujju je obiskoval ljudsko šolo in prvi gimnazijski razred, se nato izučil za peka in potoval kot pomočnik po Nemčiji, Franciji in Angliji. Po povratku na Ptuj je začel dobljene izkušnje uporabljati pri požarni brambi, v gradbenem in olepševalnem društvu ter utemeljil ptujsko kopališče in ljudski vrt. Hitro se je uveljavil v gospodarskem in političnem življenju mesta. Leta 1888 je bil izvoljen v občinski svet in leta 1894 (do leta 1918) postal ptujski župan. V letih 1896–1902 (poslanec trgovsko-obrtne kurije) in 1909–14 (ptujska mestna kurija) je bil poslanec deželnega zbora v Gradcu. V letih 1904–18 je bil

70 Ibid., 372, 373. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*, 1374, 1375.

71 Melik, *Volitve*, 384. Antoša Leskovec, »Franz Neger, Svak Janeza Puha,« v: Kristina Šamperl Purg, ur., *Janez Puh – Johann Puch: človek, izumitelj, tovarnar, vizionar (1862–1914)* (Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998), 107.

72 *Deutsche Wacht*, 3. 3. 1917.

načelnik ptujskega okrajnega zastopa. V času njegovega županovanja se je Ptuj začel hitro in vsestransko razvijati; hkrati je Ornig svoje politično delo načrtno usmerjal h krepitvi nemštva v mestu in njegovi okolici. Kot politik deželnega zbora je zastopal gospodarske interese ptujskega okraja z idejo zgraditve velike hidroelektrarne na Dravi, z nastopanjem za gradnjo železnice Dunaj– Split čez Ptuj ter s prizadevanjem za regulacijo Pesnice. Med vojno pa je organiziral gibanje proti majniški deklaraciji.⁷³

Seznam spodnještajerskih deželnozborskih nemških poslancev 1861–1918

Kmečka kurija

– 1861

Josef Wolf,⁷⁴ Johann Mörtl (Celje)

Alois von Feyrer, Mathias Löschnigg (Maribor)

Mathias Lohninger (Slovenj Gradec)

Anton Globotschnig (Ptuj)

Johann Janeschitsch (Brežice)

– 1862

Johann Resingen⁷⁵ (Celje)

– 1863

Johann Lichtenegger⁷⁶ (Celje)

– 1870

Friedrich Brandstetter, Konrad Seidl (Maribor)

– 1871

Friedrich Brandstetter,⁷⁷ Konrad Seidl (Maribor)

Johann Janeschitsch⁷⁸ (Brežice)

– 1874

Ignaz Snideršič (Brežice)

Felix Schmitt (Slovenj Gradec)

Mestna kurija

– 1861

Andreas Tappeiner (Maribor)

Josef Sonns (Slovenj Gradec)

Hermann Mulley (Celje)

Josef Waser (Ptuj)

– 1867

Andreas Tappeinner⁷⁹ (Maribor)

73 Ornig, Josef (1859–1925) – Slovenska biografija, pridobljeno 26. 2. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi396882/>.

74 Odstopil leta 1862, namesto njega Resingen.

75 Odstopil leta 1863, namesto njega Lichtenegger.

76 Leta 1865 je zmagal slovenski (edini) kandidat Radoslav Razlag.

77 Odstopil leta 1876, namesto njega slovenski kandidat Radej.

78 Odstopil leta 1874, namesto njega Snideršič.

79 Leta 1867 je umrl, namesto njega Brandstetter.

Josef Waser (Ptuj)
 Josef Sonns⁸⁰ (Slovenj Gradec)
 Josef Neckermann (Celje)
 – 1867
 Friedrich Brandstetter (Maribor)
 – 1868
 Oscar Schmidt (Slovenj Gradec)
 – 1870
 Jakob Ehmer (Slovenj Gradec)
 Anton Fichna (Ptuj)
 Karl Reuter (Maribor)
 Franz Tomschitsch (Celje)
 – 1871
 Max baron Rast⁸¹ (Slovenj Gradec)
 Josef Kaiserfeld (Ptuj)
 Karl Reuter (Maribor)
 Josef Neckermann (Celje)
 – 1875
 Anton Naredi vitez Rainer (Slovenj Gradec)
 – 1878
 Ferdinand Kada (Ptuj)
 Josef Neckermann (Celje)
 Ferdinanad Duchatsch⁸² (Maribor)
 Jakob Ehmer (Slovenj Gradec)
 – 1881
 Josef Schmiderer (Maribor)
 – 1884
 Karl Ausserer⁸³ (Ptuj)
 Johann Tomschegg (Slovenj Gradec)
 Josef Neckermann (Celje)
 Josef Schmiderer (Maribor)
 – 1889
 Josef Steyer (Ptuj)
 – 1890
 Theodor Starkel (Slovenj Gradec)
 Gustav Kokoschinegg (Ptuj)
 Josef Neckermann⁸⁴ (Celje)

80 Odstopil leta 1868, namesto njega Schmidt.

81 Odstopil leta 1875, namesto njega Anton Naredi vitez Rainer.

82 Odstopil leta 1881, namesto njega Schmiderer.

83 Odstopil leta 1889, namesto njega Steyer.

84 Umrli leta 1893, namesto njega Wokaun.

Josef Schmiderer (Maribor)
 – 1893
 Emanuel Wokaun (Celje)
 – 1896
 Josef Lenko (Slovenj Gradec)
 Moritz Stallner (Celje)
 Josef Schmiderer (Maribor)
 Gustav Kokoschinegg (Ptuj)
 – 1902
 Josef Lenko (Slovenj Gradec)
 Karl Pfrimer⁸⁵ (Maribor)
 Gustav Kokoschinegg (Ptuj)
 Moritz Stallner (Celje)
 – 1905
 Heinrich Wastian (Maribor)
 – 1909
 Josef Ornig (Ptuj)
 Moritz Stallner, Hans Woschnagg⁸⁶ (Celje)
 Alois Langer (Slovenj Gradec)
 Heinrich Wastian, Franz Neger (Maribor)
 – 1909
 Eugen Negri (Celje)

Viri in literatura

Arhivski viri

- NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor:
 - NŠAM 0246, Šempeter v Savinjski dolini.

Časopisje

- *Deutsche Wacht*, 1885, 1886, 1896, 1917.
- *Fremden-Blatt*, 1861.
- *Gemeinde-Zeitung, Wien*, 1868.
- *Grazer Tagblatt*, 1896, 1904, 1908, 1921, 1923.
- *Laibacher Tagblatt*, 1876.
- *Laibacher Wochenblatt*, 1885.
- *Laibacher Zeitung*, 1859, 1889.
- *Marburger Zeitung*, 1874, 1883, 1892, 1905, 1906.
- *Slovenec*, 1875.

85 Odstopil leta 1905, namesto njega Wastian.

86 Odstopil leta 1909, namesto njega Negri.

- *Slovenski gospodar*, 1876.
- *Slovenski narod*, 1869, 1876.
- *Südsteirische Post*, 1881.
- *Tagespost*, 1861, 1870.

Internetni viri

- *Anton Fichten – Südmähren* Wiki. Pridobljeno 27. 2. 2020.
http://wiki.suedmaehren.at.server1.vollwerbung.at/wiki/index.php/Anton_Fichten.
- *Kurzbiografie Mörtl*. Pridobljeno 11. 2. 2020.
<https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Mortl.shtml>.
- *Kurzbiografie Reuter*. Pridobljeno 2. 3. 2020.
<https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Reuter.shtml>.
- *Kurzbiografie Waser*. Pridobljeno 7. 2. 2020.
<https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Waser.shtml>.
- *Ornig, Josef (1859–1925) - Slovenska biografija*. Pridobljeno 26. 2. 2020.
<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi396882/>.
- *Schmidt, Eduard Oskar*. Pridobljeno 26. 2. 2020.
https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schmid_Eduard-Oskar_1823_1886.xml.
- *Slovenj Gradec – Graš čina Rothenturn*. Pridobljeno 28. 2. 2020.
<https://www.kpm.si/dokumenti/kpmsg/01-ROTEENTURN.html>.
- *Stara lekarna*. Pridobljeno 1. 4. 2019.
<https://www.discoverbrezice.com/arhitektura/stara-lekarna>.
- *Šaleški Biografski Leksikon | Hans Woschnagg*. Pridobljeno 26. 2. 2020.
<http://www.saleskibiografskileksikon.si/index.php?action=view&tag=329>.

Literatura

- Adlgasser, Franz. *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014.
- Adlgasser, Franz. *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014.
- Apih, Josip. *Slovinci in 1848. leto*. Ljubljana: Slovenska matica, 1888.
- Batagelj, Borut. »Šport v Celju od začetkov do leta 1945.« V: Jože Volfand in Dean Šuster, ur., *125 let športa v Celju*, 9–39. Celje: Športna zveza, 2015.
- *Biographische Umriss der Mitglieder der deutschen konstituierenden Nationalversammlung zu Frankfurt a. M. Erstes Heft*. Frankfurt a. M.: Verlag der S. Schmerber'schen Buchhandlung, 1848.
- Bruckmüller, Ernst – Janez Cvirn (+), »Untersteirischen Eliten. Biographische Notizen auf der Basis von Janez Cvirns 'Trdnjavski trikotnik'«. V: Georg Kastner, Ursula Mindler-Steiner in Helmut Wohnout, ur., *Auf der Suche nach Identität*. Wien: Lit Verlag, 2015.
- Cvirn, Janez. »Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark. Zwischen Kooperation und Konfrontation.« V: Harald Heppner, ur., *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum*, 111–25. München: R. Oldenbourg, 2002.
- Cvirn, Janez. »Deželnozborske volitve 1861 na Štajerskem.« *Zgodovinski časopis*, 48, št. 3 (1994): 329–32.
- Cvirn, Janez. »Štajerski provizorični deželni zbor 1848 in narodno vprašanje.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 82, št. 1 (2011): 86–102.
- Cvirn, Janez. *Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1988.

- Cvirn, Janez. *Das »Festungsdreieck«. Zur politischen Orientierung der Deutschen in der Untersteiermark (1861–1914)*. Wien: Lit Verlag, 2016.
- Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci*. Celje: Zgodovinsko društvo in Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Cvirn, Janez. *Kri v luft! Čreva na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik – Radio Celje, 1990.
- Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.
- Čuček, Filip. »Slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru 1848–1878.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 90, št. 2 (2019): 5–19.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Ferlež, Jerneja, ur. *Nemci in Maribor: stoletje preobratov 1846–1946. Katalog k razstavi*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012.
- Golec, Boris. *Valvasor, njegove korenine in potomstvo do danes*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2016.
- *Handbuch des Herzogthumes Steiermark für das Jahr 1855*. Graz: Druck & Verlag von A. Leykam's Erben, 1855.
- Hozjan, Andrej. »Manj znano in neznano o rodbini, zasebnosti in karierni poti mariborskega župana Andreasa Tappeinerja.« *Studia Historica Slovenica*, 17, št. 3 (2017): 761–99.
- Hrovat, Stane. *Marenberg. Kratek zgodovinski opis kraja in okolice*. 1939.
- Leskovec, Antoša. »Franz Neger, svak Janeza Puha.« V: Kristina Šamperl Purg, ur., *Janez Puh – Johann Puch: človek, izumitelj, tovarnar, vizionar (1862–1914)*, 107. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998.
- Lešnik, Mirko. »Dravska dolina pred prvo svetovno vojno.« V: *Boj za Maribor 1918–1919*, 45–71. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
- Matić, Dragan. *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.
- Melik, Vasilij. »Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem.« *Zgodovinski časopis*, 2, št. 2–3, (1948–49): 69–134.
- Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Moll, Martin. »Kaj pomeni nacionalni boj? Primer iz Spodnje Štajerske okoli leta 1900.« *Zgodovina za vse*, 12, št. 1 (2005): 65–76.
- Moll, Martin. *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918*. Innsbruck, Wien in Bozen: StudienVerlag, 2007.
- Niebour, Hermann. »Die Abgeordneten Steiermarks der Frankfurter Nationalversammlung.« *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 10 (1912): 247–66.
- Orožen, Janko. »Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 42, št. 2 (1971): 200–61.
- Rozman, Franc. »Dogodki v revolucionarnem letu 1848 po podatkih iz ptujskega Zgodovinskega arhiva.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 81, št. 2–3 (2010): 60–70.
- Rozman, Franc. »Politično življenje Nemcev v Mariboru.« V: Darko Friš in Franc Rozman, ur., *Od Maribora do Trsta*, 51–56. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998.
- Rozman, Franc. *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Borec, 1979.
- Siegenfeld, Alfred Anthony von. *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser Österreichs*. Wien: Otto Maass' Sohn, 1905.
- Sturm-Schnabl, Katja. »Sedemdesetletnica Miklošičevega rojstva v odbranih pismih.« V: *Miklošičev zbornik*, 99–126. Maribor: Kulturni forum, 1991.
- Suetter, Hugo. *Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897*. München: M. Schick, 1936.
- Sutter, Berthold. Moriz von Kaiseifeld. »Parlamentarier und Landeshauptmann. Der Versuch einer Würdigung anlässlich der hundertsten Wiederkehr seines Todestages.« *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 77 (1986): 255–78.
- Vrbnjak, Viktor. »Prvi slovenski tabor v Ljutomeru po nekaterih dokumentih.« V: *Melikov zbornik*, 587–96. Ljubljana: ZRC SAZU, 2001.

- *Wochen Blatt der Kaiserl. Königl. Steiermärkischen Landwirtschafts-Gesellschaft*. Redigiert von Franz Xav. Hlubek. Vierter Jahrgang. Graz: Druck und Papier von A. Leykam's Erben, 1855.
- Wurzbach, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 53. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1886.

Filip Čuček

GERMAN REPRESENTATIVES OF THE RURAL AND URBAN CURIAE IN THE LOWER STYRIAN PROVINCIAL ASSEMBLY 1848–1918

SUMMARY

During the March Revolution period, the national question was still relatively unimportant. Therefore, the initial members of the Assembly will not be categorised according to the national criterion. After the restoration of the constitutional life in 1861, this issue gradually started to change. A Slovenian party (a party in the pre-modern sense), which strived for language and national equality, and a German “constitutional” party, which supported a swift restoration of the political standards from the 1848–49 period, were formed. The German side was better prepared for the first Provincial Assembly election in 1861 and thus benefitted more than the Slovenian side. In March 1861, at the first Provincial Assembly election after the restoration of the constitutional life in Lower Styria, the representatives elected in the urban curia included Andreas Tappeiner in Maribor, Josef Sonns in Slovenj Gradec, Hermann Mulley in Celje, and Josef Waser in Ptuj.

The Slovenian side was very inefficient at the first election. As it did not stand any realistic chances in the urban curia, it counted on the rural curia. However, only Michael Hermann in the rural curia of Ptuj, who later proceeded to support the Slovenian side, and perhaps also Josef Wolf (who resigned already in the following year, claiming that he had become a representative against his will) in the rural curia of Celje, might be deemed as “Slovenian” representatives in 1861. The remaining six representatives were moderate supporters of the Constitution (much like in the urban curia). The representatives elected in the rural curia in 1861 thus included Johann Mörtl in Celje, Alois von Feyrer and Mathias Löschnigg in Maribor, Mathias Lohninger in Slovenj Gradec, Anton Globotschnig in Ljutomer, and Johann Janeschitsch in Brežice.

In the first half of the 1860s, the national differentiation was progressing rather slowly in Styria, while at the end of that decade, the national question was already at the forefront of the Lower Styrian politics. At the following election in 1867, the Slovenian side won all eight mandates in the rural curia for the first time, leaving only

four representations in the urban curia to the German side. At this election, Andreas Tappeiner was re-elected in the Maribor rural curia, Josef Waser in Ptuj, and Josef Sonns in Slovenj Gradec, while Josef Neckermann was the new representative of the Celje rural curia. At the end of 1868, Tappeiner died, and Friedrich Brandstetter was chosen in his stead at the by-election.

During the 1860s and 1870s, the German-Liberal governments were prevalent in Austria. They tried to hamper the Slovenian national movement by applying significant pressure. In that period, the Germans in Lower Styria operated as a government party, almost exclusively under the liberal name and liberal and anti-clerical flag. The Germans “attacked” the Slovenian side as clerical, conservative, and reactionary, while they defended the Constitution as the Constitutional Party (Verfassungstreue Partei) – supposedly the only party that strived for freedom and progress in all aspects of social life.

After the premature dissolution of the Provincial Assemblies in 1870, the Slovenian side started to lose the mandates it had won in the rural curia due to a political rift. In Maribor, the conservative wing became notably stronger. That was also the reason why Friedrich Brandstetter and Konrad Seidl were elected in the Maribor rural curia. They also succeeded the following year, after the Provincial Assemblies had been dissolved yet again.

The divisions in the Slovenian politics also surfaced in the Brežice rural curia in 1871, when the two camps could not come to an agreement about a joint “national” candidate. Hence, the mandate was won again by the German constitutional candidate Johann Janeschitsch. At the 1874 by-election, he was replaced by Ignaz Snideršič, who changed sides at the next election and (successfully) presented himself as a Slovenian candidate in 1878. In 1874, Karl Adamovič resigned. At the by-election in the Slovenj Gradec rural curia, he was replaced by Felix Schmitt, thus winning another mandate in the rural curia for the German side. On the other side, in 1876, the Slovenian candidate Fran Radej was elected in the Maribor rural curia instead of Brandstetter, who had also resigned.

Oscar Schmidt was elected in the Slovenj Gradec urban curia in 1868, Jakob Ehmer in 1870, and Baron Max Rast in 1871. In his stead, Anton Naredi Reiner was elected in 1875. In 1870, Anton Fichna, a grammar school headmaster, was elected in Ptuj. At the following election in 1871, Josef Kaiserfeld was elected. Karl Reuter, an entrepreneur, was elected in the Maribor urban curia in 1870 and 1871. In 1870, Franz Tomschitsch was elected in Celje, while in the following year, Josef Neckermann was elected again. At the election of 1878, Ferdinand Duchatsch was elected in Maribor, Ferdinand Kada in Ptuj, Josef Neckermann in Celje, and Jakob Ehmer in Slovenj Gradec.

After the Ausersperg-Lasser liberal “offensive”, German liberals found themselves in the opposition and were becoming progressively “fragmented” under Taaffe’s government. Not even the United Left party, established in the end of 1881 (as a successor of the Constitutional Party), managed to put an end to this process, as the German national spirit was not one of its priorities. The Linz Programme of 1882 represented the

basis for the unification of various German national groups. It demanded the enforcement of the German character in the lands of the former German Confederation and German as the state language. On the other hand, it contained several democratic demands (including the expansion of voting rights). Taaffe's government thus brought about favourable conditions for the breakthrough of the national ideology into every aspect of the public (and private) life. The pre-national "harmony" became a thing of the past, while the national mobilisation of the population grew increasingly stronger.

In 1881, Josef Schmiderer was elected in the Maribor urban curia instead of Duchatsch. In 1884, Karl Ausserer was elected in the Ptuj urban curia. In the Slovenj Gradec urban curia, the notary Johann Tomschegg was elected in 1884, while Josef Neckermann represented Celje.

After the National Assembly election of 1885, the liberal United Left fell apart, splitting into the German-Austrian Club and the German Club, while in the Lower Styrian German politics, the supporters of radical national politics prevailed completely. As of the second half of the 1880s, the national "struggle", supported by the Schulverein (1880) and Südmark (1889) societies on the German side, became increasingly evident. The slogans "to each their own" and "hie Deutsche – hie Slowenen" gradually began to appear in the public (as well as private) life of the Lower Styrian German "fortresses". By the middle of the decade, the times when Slovenians would frequent, for example, the German Casino in Maribor or Germans the Slovenian Čitalnica club were definitely over. Slovenians had their own societies and establishments, and Germans theirs.

In those circumstances, Theodor Starkel won the election in the Slovenj Gradec urban curia in 1890. In 1896 (he won another mandate in 1902), the mayor of Šempeter Josef Lenko was elected in Starkel's stead. In Ptuj, Josef Steyer was elected in 1889 and replaced by Gustav Kokoschinegg in 1890. Josef Neckermann represented Celje, while Josef Schmiderer represented Maribor.

After the establishment of German-Slovenian parallel classes at the Celje lower grammar school in 1895 and the issuing of Badeni's language ordinances for Bohemia and Moravia in 1897, the Lower Styrian Germans became exclusive supporters of national radicalism. The advocates of total national separation prevailed in the newspapers. At the turn of the century, the Lower Styrian Germans more or less supported the German Popular Party and (although with certain reservations) also the "Away from Rome" movement (which was initially political and national), while claiming that the action to convert to Protestantism was a political means to preserve the German nation. As the Popular Party moved away from radicalism, the Maribor Germans increasingly backed Schönerer's ideas. After the split in the Pan-German Party in 1901, Karl Hermann Wolf and his radical party became increasingly popular in Maribor.

In Celje, Emanuel Wokaun was elected at the by-election after Neckermann's death in 1893. In 1896, Wokaun was replaced by Moritz Stallner. In 1909, he was joined by Hans Woschnagg. After the by-election in that same year, he was replaced by Eugen Negri. In 1902 in Maribor, Schmiderer was replaced by Karl Pfrimer, who

was then succeeded by Heinrich Wastian in 1905. Apart from Wastian, Franz Neger, a factory owner, was also elected in 1909. In the same year, Alois Langer was elected as the member of the Provincial Assembly in the Slovenj Gradec urban curia, and Josef Ornig in Ptuj.

In the years preceding World War I, the German-Slovenian struggle came to a “dead end”, so to speak. This “struggle” or the politics of total national separation definitely culminated in the events of September 1908 and the consequent boycott of German artisans and merchants. The Slovenian attacks against the German national strongholds and vice versa became ordinary events. However, the German side was quite concerned because of the Slovenian advances. In Lower Styria, they resorted to the already proven method of Styrianism in the years before the war by using the newspaper *Štajerc*, the newsletter of the *Štajerc-Partei* party (formally organised as the Progressive Alliance since January 1907), to mobilise the Slovenian population under the guise of economic benefits. The newspaper, written in Slovenian, was published in Ptuj between 1900 and 1918 under the leadership of Josef Ornig, the Mayor of Ptuj. Based on the idea of Styrianism, it emphasised the harmony between the townspeople (Germans) and peasants (Slovenians). The newspaper opposed the Slovenian politics and Yugoslav tendencies, as well as dissuaded peasants from supporting the Slovenian (national) parties.